

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 43, BR. 4, 121–160, ZAGREB, TRAVANJ 1996.

O POČETKU VISOKOŠKOLSKE NASTAVE HRVATSKOGA JEZIKA

Milan Moguš

Iako je ilirski pokret kao udarna snaga hrvatskoga narodnoga preporoda u 19. stoljeću ocijenjen, s pravom, kao politički pokret, činjenica je da su se ilirci (mogli bismo čak reći: gotovo svi ilirci) bavili na ovaj ili onaj način afirmacijom materinskoga jezika jer je borba za materinsku riječ postala jednim od glavnih čimbenika u izgradnji moderne hrvatske nacije. Zato je razumljivo što su nosioci preporodnih ideja nastojali radikalno promijeniti i promijenili su dotadanji odnos prema domaćem materinskom idiomu čija je društvena uloga u početnim desetljećima 19. stoljeća, bar u kajkavskoj Hrvatskoj, bila neznatna. Već 1830. godine svojom nastupnom knjižicom, *Kratkom osnovom horvatsko-slavenskoga pravopisanja*, budući vođa ilirskoga pokreta Ljudevit Gaj upozorava da »materinski jezik vu horvatski zemlji, ako baš za ništar i nemar ne drži se, vu nikakovem vendar poštenju ne stoji izvišen«¹. Jednako je tako još prije Gaja, 1815. godine, konstatirao Antun Mihanović da materinski jezik mnogi »ne samo zapušćaju, nego i govoriti se sramuju«², da i ne govorimo o poznatoj tužaljci Pavla Stoosa u pjesmi *Kip domovine*:

¹ Lj. Gaj: *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*. Budim, 1830., str. 4.

² A. Mihanović: *Reč domovini*. Beč, 1815., str. 10.

*Narod se drugi sebi raduje,
a z menu sinko moj se sramuje.
Vre i svoj jezik zabit Horvati
hote ter drugi narod postati.³*

Slika što izbija iz ovih navoda jest tamna, ali valja promisлити o kojem se zapravo jeziku radi — zacijelo o onom »materinskom« kojim se Hrvati »sramuju govoriti«, dakle o govornome jeziku. Da bi se prestali sramiti, hrvatski bi domorodci trebali naučiti, smatra Mihanović, »*pismeno govoriti*«, tj. uzdignuti jezik puka na razinu pismenoga jezika. Uostalom, Mihanovićeve knjižica i nosi naslov: *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*. Pismeni jezik, jezik knjige, postaje cilj, što je sasvim u skladu sa spoznajom da je svejedno u kojem je jeziku tko nepismen, ali je važno u kojem je pismen. A Hrvatska tada, u prva dva desetljeća 19. stoljeća, nije imala ni hrvatski pisanih novina ni hrvatski pisanih časopisa. Latinski je jezik bio dominantan u znanosti i upravi ne samo zbog tradicije u našim stranama (od tekstova mnogih gradskih statuta i djela hrvatskih latinista do onih književnika koji su, poput Marulića i Vitezovića, pisali hrvatski i latinski) nego istodobno i kao brana prodoru drugoga pismenoga jezika, tj. mađarskoga.

Kad se pođe od takvih konstatacija, onda se može zamisliti koliko je trebalo želje, volje i napora da skrb za hrvatski jezik, upravo hrvatski pismeni jezik postane sastavnim i svakodnevnim dijelom preporodnoga djelovanja. U tom će pogledu osobito važnu ulogu odigrati *Novine horvatske* i *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* (kasnije *Danica ilirska*), časopis koji je u svakomu broju donosio bar poneki članak iz jezikoslovne problematike odnosno problematike knjige.

Ali i osim toga, nazovimo ga "književnoga" djelovanja, nastojanja su ilirskoga pokreta bila usmjerena i prema cilju da se hrvatski jezik uvede u nastavu na najvišem učilištu u Hrvatskoj i u javni život uopće.

U vezi s tim ciljem, s prodorom u visoko školstvo, treba se podsjetiti da je početak visokoškolske nastave u Zagrebu vezan uz djelovanje isusovaca koji su otvorili svoj prvi filozofski tečaj u Zagrebu 1662. godine. Taj je kolegij filozofije proširen idućih godina drugim nastavnim kolegijima (npr. logikom, matematikom, fizikom i metafizikom) te je privilegijem kralja Leopolda I. dobio 1669. godine sva prava sveučilišta koje je često nazivano Zagrebačka akademija⁴. Razumije se da je u takvoj ustanovi nastavni jezik bio latinski i da su udžbenici bili latinski pisani. Takva se

³ P. Stoos: *Kip domovini*. Danica Horvatzka, Slavonca y Dalmatinzka I/3, Zagreb, 1835.

⁴ Iako se službeni naziv najvišega učilišta u Hrvatskoj mijenjao, najčešće se spominje kao Zagrebačka akademija. Mandatom Marije Terezije od 5. kolovoza 1776. dobila je nov organizacijski oblik kao *Regia scientiarum academia* ili zagrebačka *Kraljevska akademija znanosti*. Godine 1850. ustanovljuje se *Pravoslavna akademija* koja djeluje sve do 1874. (tj. do osnutka Sveučilišta). Vidi o tome detaljnije: J. Šidak: *Opći pogled na tristogodišnji razvoj visokoškolske nastave u Zagrebu*. Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, sv. 1, Zagreb, 1969., str. 17.-20.; isti: *Regia scientiarum academia*. Spomenica..., str. 49.-78.; M. Bosanac: *Pravoslavna akademija*. Spomenica..., str. 79.-90.; Ž. Dadić: *Hrvati i egzaktni znanosti u osvit novovjekovlja*, Zagreb, 1994., str. 231.

praksa održavala stoljećima i teško je bilo zamisliti da bi se mijenjala. Pa ipak: valovi novoga gibanja počeli su zapljuskivati i tu ustanovu. U prvim desetljećima 19. stoljeća Zagrebačka je akademija imala dva fakulteta: pravni i filozofski (jer je teologija još od 1784. godine reformom Josipa II. bila odvojena od Akademije i prenesena u ondašnje sjemenište). I upravo je tu napravljen prvi prodor nastojanjem da se predavanja iz »*horvatskoga*« jezika (tj. kajkavske književne stilizacije) uvedu u nastavu i te visokoškolske ustanove.

Misao o uporabi materinskoga jezika u Akademiji nije bila sasvim nova. Naime, sve je napore da konačno i u Zagrebu dođe do sveučilišta pratila neprestano nova želja da na takvu najvišem učilištu u Hrvatskoj bude mjesto i za učenje materinskoga jezika, kad već nastavni jezik mora biti latinski, da ne bi bio — unatoč nastojanju Namjesničkoga vijeća iz Budima — mađarski. Tu je želju ponovo aktualizirao u osvit hrvatskoga narodnoga preporoda Matija Smodek (u izvorniku: Matho Smodek), tadanji »*naukov slobodnih i mudroljubja naučanstnik i visokoga Stola banskoga sudbenoga prisežni biležnik*«, dakle pravnik i poučavatelj »*mudroljublja*« ili filozofije⁵.

Teško je odrediti neposredan povod tomu Smodekovu angažmanu, ali su se neke stvari ipak dogodile: već će se mladi Antun Mihanović 1815. godine zalagati za uvođenje »domorodnoga« tj. hrvatskoga jezika u znanstvena djela i u javne poslove, odbacujući »*jarem stranskeh jezikov*«, a onda se u općoj preporodnoj uzavrelosti pojavila 1830. spomenuta Gajeva *Kratka osnova*, tj. knjižica o reformi latiničke grafije, 1832. godine objavljuje Janko Drašković svoju raspravu *Disertatia* jezikom koji »*najhodniji jest u Slavo-Hrvatih, kao narodu naših kraljevinah*«⁶, dok je Juraj Rukavina, postavši potkapetanom kraljevstva, svoju zahvalu Hrvatskomu saboru izrazio, potpuno izvan običaja, hrvatskim jezikom. Sve je to poticalo Smodekovo nastojanje da ostvari zamisao koja je u njemu već nekoliko godina bila sazrijevala, pogotovu pošto se sa studija u Pešti vratio u Zagreb i iduće, 1832. godine, postao suplentom na ondašnjem najvišem učilištu u Hrvatskoj, tj. u zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji znanosti (*Regia scientiarum academia*). Tada mu je, naime, odobreno, da — osim "svojih" pravnih predmeta — može bez novčane nagrade predavati »*materinski jezik*« kao neobvezatni predmet za one slušače Akademije koji to žele.

Svoje nastupno predavanje o hrvatskom jeziku, odnosno nastupni govor, održao je Matija Smodek u Zagrebačkoj akademiji (»*vu ovi hiži mudric*«) 6. studenoga 1832. godine pod naslovom *Blagorečje pri početku navučanj materinskoga jezika*. Bilo je to sasvim u skladu s običajem da na početku svake školske godine profesor pojedinoga predmeta održi kraći govor i tako uvede slušače u nastavu. To su poznati *sermoni* odnosno *oratiunculae*, kakve je Smodek, kao »*philosophiae doctor*«, držao »*ad iuristas anni primi*« ili »*ad auditores iuris*«. Dugo se mislilo da je Smodekovo nastupno predavanje izgubljeno. Na sreću, nije tako. Pohranjeno je i čuva se zajedno s još nekoliko Smodekovih govora kao rukopis u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu⁷.

⁵ *Mudroljublje* je hrvatska prevedenica grčke riječi *philosophia*.

⁶ Navedeno prema pretisku spomenutoga Draškovićeve djela objavljenoga u Karlovcu 1991., str. 15.

⁷ Signatura R 6144.

Adekvatno naslovima latinskih uvodnih govora Smodek je upotrijebio hrvatski termin *blagorečje*.

Na početku svoga izlaganja Matija Smodek konstatira da nije potrebno posebno pobuđivati ljubav prema materinskomu jeziku kod onih koji su poduprli ideju o učenju hrvatskoga jezika i koji su se, eto, u tako velikom broju skupili na prvome predavanju »ar nazočnost, s kojum mene napervostavljajućega obstrirate, odperto pokazuje« kako hrvatski jezik »gorućim srcem ljubite«. »Z očih i lic vaših«, nastavlja Smodek, vidi se da vas je ovamo dovela najplemenitija želja — da položite temelj učenju materinskoga jezika iz čega će izvirati dobrobit naobrazbe za cijeli narod. Naime, njegovanje i učenje materinskoga jezika u njegovu književnu obliku vodi na »verhunac zveršenosti« (vrhunac savršenstva) svakoga naroda koji se »zobraživati želi«. Potrebno je taj jezik »obdelavati« da bi se njime mogle iskazivati znanstvene misli jer se znanstvene spoznaje ne mogu izraziti u neizgrađenu jezik (»očitovanje poznaj znanstvenih nemoguće jest u nezdelanu jeziku«). Taj postupak treba biti svakodnevan; kontinuirano, naime, povećavati svoje znanje i prenositi ga drugomu. Povećanjem spoznajā množi se potreba za nazivljem, za terminologijom, a nju mogu stvarati samo oni koji poznaju temelj jezika. Neki smatraju da se znanstvene rasprave mogu pisati samo na nekom stranom jeziku, poglavito latinskom. Ali malo je onih koji su imali sreće tako naučiti strani jezik da mogu pisati znanstvene rasprave. Osim toga, oni »ako ne i pol življenja vu vučenju stranskih jezikov potrošihu«, da bi ih dobro znali »zkorom vu starostí«. S tim u svezi Smodek ističe da nitko razuman, pa ni Hrvati, nisu niti mogu biti protiv učenja stranih jezika i da ih nipošto ne žele »z domovine zrinjene imati«. Ne, nikako ne. Dapače, »vućemo se stranske jezike«, ali imajmo na pameti da nam njihovo poznavanje treba, prvo, samo »kakti sretstvo vzajemnosti« i, drugo, da nam služi »za zdelati našega«. Tako su, na primjer, Rimljani učili grčki jezik, mnogi su se čak školovali u Grčkoj, ali zato nisu zapustili svoga jezika. Štoviše, još su se više trsili izgrađivati svoj jezik. Ako pogledamo okolo po Europi, uvjerit ćemo se da se u svakomu narodu uče strani jezici, ali prvenstveno zato da bi se bolje spoznao svoj jer svaki europski narod materinskomu jeziku »prvinu daje« i ponosi se njime i time spoznaje temelj svake filozofije (»vsakoga znanoga mudroljubja temelj«) da naobrazba puka ide u korak s naobrazbom jezika. A baš se time mi Hrvati ne možemo previše pohvaliti. Obrnuto: »v naši domovini vse suprotivno bivati vidim«. Jer, ne samo da se materinski jezik ne poštuje te se nalazi na zadnjemu mjestu (da »čući na zadnjem mestencu«, kako bi rekao Smodek), nego mu se hoće i to mjesto oduzeti i sasvim »z domovine zrinuti, zhititi«. Ovdje je, jadicuje Smodek, »Horvat Horvatu drugi narod; Horvat sramuje se vre Horvatom nazivati; Horvat pet šest rečih iz tudjega jezika znajući, stidi se već horvatski spominati«. Na taj se način narod otuđuje i otupljuje, a onaj narod koji se otuđuje i otupljuje, nestat će kao narod i postati manjina. Zar ćemo dopustiti da se materinski jezik »z domovine zrine« i da se sramimo govoriti i pisati onim jezikom »koj nekda v' Europi pervinu imaše« i koji kao dio slavenskoga svijeta pripada cjelini koja se proteže »od Adrianskoga morja tja v najdalešnji sever«. Tome se treba suprotstaviti. Treba se podsjetiti na zapise koji tvrde da se u 14. stoljeću »vu slavenskom slovstvu vse svetilo«, ali je »po neprilikah vremen«

kasnije zaostalo. Ali zato ne treba misliti da je danas na zadnjemu mjestu. U protunjemačkome i protumadžarskome raspoloženju kakvo je tada vladalo u Hrvatskoj, a pod utjecajem Kollarovih ideja, Smodek upire pogled na Čehe, Poljake i Ruse koji imaju »*cvetuće slovnstvo*« (bogatu književnost) koje se malo razlikuje od njemačkoga. Pobrinimo se da u slavenskome svijetu i među ostalim europskim narodima ne budemo najzadnji. Ne dopustimo stoga, zaključuje Smodek, »*našemu slavnomu jeziku prepasti i v njim našu slavnu narodnost v černi grob pokopati*«. Naprotiv, valja se potruditi da se hrvatskomu jeziku povрати čast i vrijednost koja mu pripada, da ponovo zadobije izgubljeno poštovanje. Na kraju svoga izlaganja Smodek kaže da je uvjeren da to mišljenje dijele svi koji su se ovdje skupili, svi koji su izrazili želju da uče materinski jezik, pa im se zato, unatoč tome što su mu učenici, na nekoliko mjesta obraća sa »*draga bratjo domorodci*«. Poput svojih latinskih nastupnih govora koji svi završavaju riječju *diesi*, potpisom i titulom, Smodek i hrvatski govor završava s »*rekoh*«, potpisom (»*Dr. Matho Smodek*«) i titulom koju smo već naveli: »*naukov slobodnih i mudroljublja naučanstnika i visokoga Stola banskoga prisežni biležnik*«.

Već se iz citiranih Smodekovih riječi moglo zaključiti da je nastupni govor napisao književnom kajkavštinom. U to nas uvjeravaju i ostali kajkavizmi, kao *kaj, pisec, denes, morje, lahko, vučiti se, vugnuti se* itd. Zacijelo nije tada ni mogao drugačije pisati. Naime, Smodek je rođeni kajkavac⁸, školovao se u Varaždinu i Zagrebu, dakle u kajkavskoj sredini (tek je kasnije učio u Pešti) gdje su mu mogli biti pri ruci kajkavski pisani tekstovi. Prema njima preuzimao je grafiju za svoje hrvatske tekstove. Iako je *Kratka osnova* Ljudevita Gaja objavljena dvije godine prije Smodekova nastupa, Smodek u *Blagorečju* ne preuzima Gajev slovoapis. Bit će da se poveo za *Jezičnicom horvatsko-slavinskom* Josipa Đurkovečkoga koja je objavljena u Pešti 1826. godine, upravo u vrijeme kad je Smodek tamo studirao. Iz stručne se literature zna da Đurkovečki, »polazeći od latinice što se primjenjivala u kajkavskoj sredini (...) zadire samo u neka slova rješenja⁹, i to: zamjenom dvoslova *cz* grafemom *c*, umjesto *ij* treba pisati vokal *i*, poglavito »*ij* ne smije služiti za označavanje fakultativno produljenoga poluglasa (stoga: *govorenje*, a ne: *govorenije*)¹⁰, umjesto dvoslova *sz* treba pisati grafem *s*, a za fonem *š* »valja odbaciti u kajkavaca upotrebljavani grafem *s* te se prikloniti slavonskoj praksi: *sh*«¹¹. Upravo se takav slovoapis vidi već u prvim Smodekovim rečenicama: *nagovarjanje, slushiteli* (= slušitelji), *skupili ste se, lice, verhunac, serdcem*. U skladu s tim Smodek rabi dvoslov *lj* za fonem *l* (npr. *ljubav, mudroljubja*) odnosno *ch* za fonem *č*, npr. naslov predavanja: *Blagorechje pri pochetku navuchanj iz materinskoga jezika*. Jedino što se približava Gajevim dijakritičnim znakovima jest grafem *ž* (upravo *z* s apostrofom iznad slova): *prisežni, biležnik* i dr. Takva je grafija značila namjerno

⁸ Rodio se 4. siječnja 1808. u Novacima kod Maruševeca blizu Varaždina; umro 22. rujna 1881. u Bjelovaru.

⁹ J. Vončina: *Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme*. Filologija 13, Zagreb, 1985., str. 33.

¹⁰ Isto, str. 33.

¹¹ Isto, str. 33.

udaljavanje od stare kajkavske grafije (npr. *cz* za fonem *c*, *sz* za *s*) te bar djelomično priklanjanje grafiji slavonskih pisaca. Na taj se način slavenski slovopis štokavskoga idioma počeo sve više širiti na sjeverozapadnu kajkavsku Hrvatsku. Takav se zaokret može primijetiti i kod ranijih kajkavskih pisaca. Tako je npr. Antun Mihanović u djelu *Reč domovini* 1815. godine »još sav u 'horvatskome' slovnom sistemu, da bi se samo tri godine kasnije (...) jasno i bez rezervi opredijelio za grafiju Reljkovića, Katančića i Čevapovića«¹².

Što je bilo sadržajem Smodekovih početnih predavanja iz hrvatskoga jezika, nije poznato jer nije ostavio nikakva traga. Zacijelo je slušateljima preporučivao onu literaturu koju je i sam rabio. Budući da se radilo o učenju jezika u školi (pa makar i neobligatno), trebalo bi pretpostaviti da je Smodekov zahtjev za poučavanjem matinskoga jezika mogao biti odobren samo uz prethodno izrađen, bar u natuknicama, gramatički priručnik jer je to bio, kao i za svaki drugi školski predmet, uvjet bez kojega se nije moglo. Kako kajkavske tiskane gramatike za tu svrhu nije bilo, bit će da je Matija Smodek, ako se oslonimo na sjećanja što ih je iznio njegov učenik Fran Kurelac koji je od 1830. do 1833. godine boravio u Zagrebu i slušao Smodekova predavanja, u početku rukom pisao pojedince lekcije te ih je pribijao »na akademičkoj dasci«¹³. Ima naznaka da je Smodek tada izradio i »slovnice horvatsku« koja je, na žalost, ostala u rukopisu i izgubila se¹⁴. Takvo je stanje vjerojatno potrajalo prvih nekoliko godina, sve do 1836., kada je Vjekoslav Babukić počeo u *Danici ilirskoj* objavljivati svoju *Osnovu slovnice slavjanske narječja ilirskoga*¹⁵. Tada i Matija Smodek prihvaća Babukićev nauk o jeziku i grafiji, a to znači određeni zaokret prema tronarječnim književnim stilizacijama hrvatskoga jezika.

Unatoč odobrenju školskih vlasti i ushićenju učenika bilo je i teškoća. Ponajprije, do samoga odobrenja nije došlo sasvim lako. Naime, Smodekovu su se nastojanju odmah suprotstavili mađarski nastrojani studenti koji su, također prema Kurelčevim riječima, »za rasplod magjarstva u Zagreb pošiljani«¹⁶. Međutim, bilo je više onih, i studenata i profesora, koji su odobravali Smodekov naum. Koliko je god njihova pomoć bila dragocjena, velike je napore morao uložiti sam Smodek kad je u toj borbi za uspostavu hrvatskoga jezika na Zagrebačkoj akademiji dobio naziv »lomihrid«¹⁷.

Smodekova predavanja označavaju sasvim novu povijesnu stranicu jer se, s pravom, smatraju početkom uporabe hrvatskoga jezika na najvišem učilištu u Hrvatskoj. Bilo je to u vrijeme snažnoga otpora nasilnoj mađarizaciji, značajnog i zato što se hrvatska riječ čula godinu dana prije negoli je 1833. godine nastava mađarskoga je-

¹² Isto, str. 47.–48.

¹³ Iznoseći svoje uspomene Fran Kurelac piše da ga je hrvatski jezik »prvi počeo učiti profesor Smodek« čije su »lekcije na akademičkoj ploči pribite« i da zbog toga mađarski učenici »strašno žamore te govore, da od toga ne bude ništa«, *Fluminensia*, Zagreb, 1862., str. 182.

¹⁴ J. Šidak: *Regia scientiarum academia*. Spomenica..., str. 69.

¹⁵ *Danica ilirska*, Zagreb, 1836., sv. 10., str. 37.–40., sv. 11., str. 41.–44., sv. 12., str. 45.–48, sv. 13., str. 49.–52., sv. 14., str. 53.–56., sv. 15., str. 57.–60.

¹⁶ F. Kurelac: nav. dj., str. 56.

¹⁷ V. Deželić, st.: *Matija Smodek*. Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb, 1925., str. 241.

zika postala obvezatna za sve učenike u hrvatskim školama, pa i na najvišem učilištu kakvo je bila Zagrebačka akademija.

Nije teško utvrditi da u nastupnom predavnju Matije Smodeka ima konstatacija koje su već bile izrečene: i ono Mihanovićevo o odnosu prema stranim jezicima, poglavito prema tzv. mrtvim jezicima grčkom i latinskom, i ono Stoosovo da se Hrvat u javnim poslovima srami govoriti materinskim jezikom, i ono Gajevo da nas nebriga za vlastit jezik vodi »u černi grob«. Važnije je od toga da je Smodek kao predvodnik jedne grupe mladih akademičara krenuo u ostvarenje jednoga sna. Pored toga njegova je nesumnjiva zasluga što je sve do 1846. godine, dakle punih četrnaest godina, poučavao u tadanjoj Akademiji hrvatski jezik i na taj način vrlo djelotvorno pomagao podizanju svijesti u vrijeme hrvatskoga narodnoga preporoda. Ali to ujedno znači da je punih četrnaest godina bilo akademičara koji su htjeli učiti hrvatski jezik iako nije bio obvezatan. Budući da ih je bilo ne samo iz Zagreba, odnosno iz kajkavske Hrvatske, svi su u početku učili kajkavsku književnu stilizaciju i prihvaćali je kao svoj nacionalni jezik. Ne treba također smetnuti s uma da je kajkavski književni izraz bio već od ranije protkan čakavskim i štokavskim crtama zahvaljujući ozaljskomu književnomu krugu i, kasnije, djelovanju Pavla Vitezovića, da je utjecaja književnoga Dubrovnika, poglavito Gundulićeva stvaralaštva, bilo posvuda, pa i u Zagrebu, da je Kačićev *Razgovor ugodni* bio poznat od Dubrovnika do Slavonije i od Slavonije do Zagreba, da su prepjevi djela slavonskih pisaca »na horvatski jezik« bili sve češći, ali i da su se slavonski književnici okretali počesto Zagrebu tiskajući u njemu svoje knjige, itd. Uostalom, »zahvaljujući velikim dijelom Akademiji, Zagreb postaje prosvjetno središte koje sve više povezuje razbijene hrvatske zemlje«¹⁸, pa je i proces zbližavanja u književnom izrazu svake od triju hrvatskih književnih narječnih stilizacija bio, unatoč teškoćama, nezaustavljiv. Stvarala se tako jedna nova atmosfera u kojoj se opet pomišljalo na izradu zajedničke grafije u banskoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, odnosno Dubrovniku, jer se književni izraz bilo kojega dijela Trojednice osjećao svojim. U tom smjeru išla su nastojanja Tome Koščaka, nadstojnika zagrebačkih škola, a i Marka Mahanovića, koji u svojim *Observationes circa croaticam orthographiam* (1814) želi reći da Hrvati kajkavci imaju vlastit jezik kojega glasove treba pisati jednako kao u ostalim predjelima kopnene Hrvatske. Slične su se ili iste zanosne misli o veličanju i proučavanju hrvatskoga jezika našle u spisima Ivana Derkosa (*Genius Patriae* 1832) i Josipa Kunderka (*Reč jezika narodnoga* 1832). U tom je ozračju počelo padati plodno zrnje Matije Smodeka na zagrebačkom najvišem učilištu. Sve se dakle spremalo da mlada generacija školovanih ljudi iz banske Hrvatske napravi korak k potpunomu političkomu i jezičnomu sjedinjenju Trojedine Kraljevine.

Poučavanje se hrvatskoga jezika u Akademiji još više učvrstilo kad je Matija Smodek 1838. godine postao stalnim profesorom statistike i rudnoga prava, ali je i dalje predavao hrvatski jezik. Tada je osim Smodeka još nekoliko Hrvata dobilo profesorski položaj, pa se omjer prema broju profesora Mađara promijenio u našu korist. Zato je postalo moguće da npr. profesor povijesti Romuald Kvaternik, koji

¹⁸ J. Šidak: nav. dj., str. 59.

doduše nije pisanom riječi sudjelovao u preporodnom pokretu, budi u svojim predavanjima nacionalnu svijest i ponos i da mu zbog toga, kad je profesor Kvaternik 1839. godine odlazio s Akademije, student drugoga godišta filozofije Franjo Mance zahvali na »ilirskom« jeziku za sve ono što su iz njegovih usta čuli od »junačkih predjah i vitezovah« naših¹⁹. Preporodne su ideje postale toliko hrvatskom svakodnevicom u političkom životu da je Hrvatski sabor već 1840. godine, a pogotovu kasnije, »istakao potrebu da se u Akademiju i gimnazije uvedu napokon i katedre čistoga književnog jezika«²⁰. Kad je 1845. godine došlo do zaokreta »u politici Beča prema Narodnoj stranci (...) Ugarsko namjesničko vijeće dopustilo je najzad 21. siječnja da se na Akademiji osnuje 'cathedra linguae et litteraturae croatico-slavonicae'. Nakon izvršena natječaja imenovan je 16. VI 1846. profesorom na katedri Vjekoslav Babukić, koji je 5. listopada i. g. održao i svoje nastupno predavanje 'o pronahaocu abecede'²¹. Tada je Matija Smodek, izvršivši časno svoju povijesnu ulogu, mogao mirno predati mjesto za katedrom hrvatskoga jezika Vjekoslavu Babukiću²².

Iako se nastava na Akademiji i dalje odvijala na latinskomu jeziku, pa su se i zapisnici profesorskoga Vijeća pisali istim jezikom sve do kraja 1847. godine, ono što je u praskozorje preporoda posijao Matija Smodek neprestano je raslo dajući sve veće i bolje plodove. Kada je u jesen 1848. »službeno pokrenuto pitanje uvođenja hrvatskoga jezika kao nastavnoga«²³, vrhovni je ravnatelj tadanjih škola, »kanonik J. Schrott, naložio da se Akademija treba 'odsele' dopisivati s Ravnateljstvom škola 'narodnim našim jezikom'«²⁴. Time je bio ojačan zahtjev da se hrvatski jezik kao nastavni proširi na što više predmeta, poglavito na one koji su se od 1850. godine u novoj *Pravoslavnoj akademiji* tumačili njemačkim jezikom (npr. pravni i financijski predmeti). Do toga je došlo tek 1860. godine kad je, prema zabilježbi samoga Smodeka, stiglo odobrenje »od kr. dalm. hrvat. slav. dvorskoga dikasterija (...) da se u buduće svi nauci na ovdašnjoj Akademiji u jeziku našem predavati imaju«. Tako je hrvatski književni jezik, zamjenjujući sve više kajkavske književne oblike štokavskima, prodirao sve više u javni život. Sazreli su bili tada uvjeti da se krene dalje, da se napravi odlučan korak prema upotrebi hrvatskoga jezika u najvažnijoj političkoj instituciji, u Hrvatskome saboru.

Kao što je poznato, dana 2. svibnja 1843. održao je Ivan Kukuljević Sakcinski svoj prvi govor na hrvatskome jeziku u Hrvatskome saboru. Bio je to tada prvoraz-

¹⁹ Isto, str. 72.

²⁰ Isto, str. 72.

²¹ Isto, str. 73.

²² Smodek je ostao profesorom Zagrebačke akademije sve do 1874., kada je umirovljen. Tada mu je dodijeljena čast kraljevskoga savjetnika. Nešto kasnije imenovan je kraljevskim sucem, »čin koji najbolje dokazuje veliku cijen, što je imao starina Smodek u narodu« (nekrolog Blaža Lorkovića u *Vjencu* br. 40, Zagreb 1881, str. 644).

²³ J. Šidak: nav. dj., str. 73.

²⁴ Isto, str. 73. Kad je kanonik Josip Schrott postao biskupom i 1850. prestao biti »vrhovni naukah ravnatelj«, zahvalio mu je oproštajnim govorom Matija Smodek, tada profesor zagrebačke Pravoslavne akademije i »privremeni podravnatelj«.

redan čin. I taj njegov govor sav je posvećen hrvatskomu jeziku. Zacijelo je tada ispunila radost i Smodekovo srce jer mu je Ivan Kukuljević bio 1833. godine učeni-
kom. Što se pak učenja hrvatskoga jezika tiče, pokazalo se da je Zagrebačko sve-
učilište bilo u Hrvatskoj časnim predvodnikom. Zato bi bilo dobro da se 6. studenoga
svake godine obilježi kao Dan visokoškolske nastave hrvatskoga jezika.

SAŽETAK

Milan Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
UDK 808.853(091):808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 18. prosinca 1995, prihvaćen za tisak 14. ožujka 1996.

On the Beginnings of the Croatian Language Teaching at the University of Zagreb

The author discusses the beginnings of the Croatian language instruction at the highest school in Croatia at the time, the *Kraljevska akademija znanosti* (Regia Scientiarum Academia), and the work of its first teacher of Croatian, Matija Smodek.

KAKO SE NAGLAŠAVAJU POSUĐENICE

Ivo Škarić, Đurđa Škavić, Gordana Varošaneć-Škarić

vdje ćemo razmatrati naglasak posuđenica u hrvatskom jeziku. Pod posuđenicama ćemo razumijevati središnji sloj stranih riječi kojemu su s jedne strane tuđice — riječi i najčešće imena koji ni pravopisno, ni prozodijski, a dijelom ni glasnički nisu prilagođeni hrvatskomu (npr. *play back*, *jingle*, *in spe*, *Cape Kennedy*, *Jeane d'Arc*, *Richelieu* i sl.), a s druge strane usvojenice — riječi koje su se potpuno prilagodile hrvatskom jeziku i više se ne osjećaju kao tuđe (npr. *sat*, *kat*, *šećer*, *škola*)¹. Od neprilagođenih tuđica pa do usvojenica, koje su u svemu osim podrijetlom kao i autohtone riječi, stoji razvučen sloj posuđenica. Njihov je status vrlo različit, a i promjenjiv, i to sociolingvistički, stilistički i s obzirom na jezičnu

¹ U Simeonovom *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* pod tuđica opisuju se tri stupnja bez posebnih naziva. Za jednu se vrstu tih riječi kaže da su »prodrle u opću upotrebu, i toliko se prilagodile jeziku u koji su ušle da se uopće više ne osjećaju kao tuđe, npr. *puška* (nj. *Büchse* i sl.). Druge su također ušle u opću upotrebu, i to u nešto promijenjenom obliku, ali se osjećaju kao strane riječi koje ne spadaju u rječnik knjiž. jezika. Treće nisu ušle u opću upotrebu...«

U istom se rječniku pod posuđenica, koja se jasno razlikuje od tuđice, kaže da u to »spada prije svega internacionalna terminologija iz različitih područja ljudske djelatnosti«. Naziv usvojenica taj rječnik ne navodi.